

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен

„ДОКТОР“ по професионално направление 4.4.

Науки за земята – География на рекреацията и туризма

На докторант

ДЕЯН ЛЮБЕ НАКОВСКИ

**На тема: АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РЕСУРСНИЯ ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ
НА ТУРИЗМА В РАЙОНА НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ**

**РЕЦЕНЗЕНТ: Доц. д-р Вера Николова
СУ „Св. Климент Охридски“**

I. Актуалност на темата.

Развитието на туризма в република Македония през последните години бележи значителен ръст. Тенденциите са за превръщане на страната в предпочитана туристическа дестинация на Балканите. Все по-голямо значение за определяне на насоките в туристическото развитие на дестинацията имат не само активната държавна политика и усилията на местния бизнес, но и осъществяващите се научни изследвания по актуални за отрасъла проблеми и тенденции.

Представеният за рецензия дисертационен труд на докторант Деян Наковски изследва един от най-слабите и неразвити в туристическо отношение райони на република Македония – Източна Македония. Това е част от страната, която според проучването обхваща не само общините на едноименния статистическия район, но включва територии на още няколко съседни общини. Територията се очертава като една от най-слабо развитите в икономическо отношение не само в страната си, но и на

Балканите. Тенденциите и перспективите на тази част от страната за икономически напредък са свързани и с развитието на отрасъла туризъм. Това е район, който предвид и на своята периферност, все още не е изследван максимално. Неговият ресурсен потенциал дава гаранции, че възможностите за туристическо развитие са реални и биха довели до съживяване на икономиката и предотвратяване на обезлюдяването в редица селища.

В тази връзка разглеждането на ресурсния потенциал за развитие на туризма, неговата инвентаризация и оценка са много ценни в контекста на цялостното развитие на туризма в дестинацията на Източна Македония и определя актуалността на темата.

II. Характеристика и оценка на съдържанието на дисертационния труд.

Дисертацията е в общ обем от 215 страници и е разработена в 8 глави, увод, заключение и използвани литературни източници – 84 заглавия. От тях 45 са на кирилица - основно македонски автори, 20 документи и статистически източници, както и 19 публикации на чужд език, от които 12 на чуждестранни автори. Изработени са 29 таблици и 16 графични изображения. Работата е онагледена с 42 броя фотографии.

Структурирането на дисертационния труд отговаря на изискванията и критериите за изготвяне на подобни разработки. Съдържа въведение, 8 глави основно съдържание и заключение.

В уводната част се акцентира върху актуалността на темата и се определят обект и предмет на изследването – проучване „на природните и антропогенни туристически ресурси на общините в региона на Източна Македония, представяне степента на тяхната туристическа усвоеност, териториалните различия, специфични особености в туристическото развитие на регионално ниво“, които кореспондират правилно с изследваната проблематика. Целта на изследването е поставена точно и ясно, като за нейното изпълнение в хода на проучването са дефинирани седем задачи. Посочени са и методите, които са използвани при проучването.

В съдържателно отношение отделните части на дисертацията представят етапите на изследване и в общи линии доказват основните тези, заложили в целта и задачите за нейното изпълнение.

В номерираната като втора глава (за уточнение - в дисертацията под номер едно е въведението) – „Теоретични и методологични основи на проучването“, са очертани някои теоретични постановки по проблематиката и е коментиран основният терминологичен и понятиен апарат, който е използван в хода на разработката.

Акцентираща се върху изясняване на понятията „туристически ресурси“, „ресурсен потенциал“, „видове туристически ресурси“ и др. Направен е преглед на използваната методология като се набляга върху значението на туристическото оценяване – същност, критерии, фактори на вътрешната и на външната среда, които определят специфични свойства и стойности на ресурсите, изготвяне на същинската оценка и заключителна фаза на оценяването. Акцентът е поставен върху методологията на оценяване, предложен от Световната туристическа организация (UNWTO). Тук са посочени и представени основните етапи на проучването и е обоснована необходимостта от прилагане на вторични и първични методи на изследване, за изпълнението на поставените задачи и постигане на целта.

За да обоснове необходимостта от изследване на територията на Източна Македония и нейния ресурсен потенциал за развитие на туризъм, в трета глава на дисертацията, авторът прави анализ на Ролята и мястото на туризма в регионалното развитие на Македония. Чрез използване на статистически данни от Държавния статистически институт на страната и тяхното анализиране, е определено мястото на региона по отношение на материалната база на туризма по общини, формиращи територията на проучването. Подробен преглед е направен на туристическото търсене в дестинацията - посетители и нощувки. Проследена е динамиката на процесите от 2004 до 2013 г. и са направени изводи за промените, които се наблюдават през периода, преобладаващия пазарен сегмент и особеностите, които се очертават по отношение на туристическото търсене. Развитието на изследваната територия е сравнено с това на страната като цяло и с останалите туристически региони. Констатира се значително по-слабото туристическо развитие на тази част от република Македония.

В следващата глава 4 е направено подробно проучване и описание на географското положение, като са визирани главните за региона туристически направления за придвижване както в зависимост от пространственото разположение, така и в зависимост от основните центрове, които генерират туристически потоци. Тук се набляга и на транспортната и комуникационна свързаност на дестинацията на национално, регионално, местно, но и на международно ниво. В международен аспект се представят само двустранни трасета – между Македония и България и липса на възможност за многостранни транспортни контакти, което се изтъква като недостатък както за придвижване на транзитни туристи, така и за бързо достигане на територията от останалите международни туристически потоци. Уточняването на тези направления е осъществено чрез подробен анализ на вида и качеството на пътната мрежа, която

пресича територията. Авторът отчита като проблем и недостатъчното използване на съществуващите в региона направления, което влияе негативно на туристическото развитие. В тази част от дисертацията се анализира и географското положение на дестинацията спрямо т.нар. „генетични туристически територии“ – тези, които генерират потенциални туристически потоци. Като такива са представени предимно македонски градове, които са с население над 50 000 души и най-вече столицата Скопие. За генетични туристически територии извън пределите на страната са определени само по-големите градове в югозападна България.

Петата и шеста глави са изцяло посветени на представяне и анализиране на природния и антропогенен ресурсен потенциал на Източна Македония. Направена е пълна и подробна инвентаризация на туристическите ресурси на региона като е използвана покомпонентната характеристика при представянето на природните ресурси и класификацията на антропогенните ресурси по Будиноски и Панов. Ресурсите са разгледани подробно – като цяло и по отделни общини и центрове. Акцентира се най-вече върху тези, които имат най-голяма атрактивност и представляват интерес от туристическа гледна точка. В хода на представянето на ресурсния потенциал са направени сравнения с потенциала на страната и на тази база са обосновани изводи и становища за възможностите и перспективите за включването им в реални туристически продукти. Представяйки антропогенните туристически ресурси, авторът е акцентирал на концентрацията на ресурси в селищна среда и на тази база е посочил главните центрове, които са потенциални туристически дестинации.

В двете глави, представящи туристико-ресурсния потенциал на територията, прави впечатление сериозният подход на автора, подробното познаване на ресурсите в дестинацията и усет към детайла, който в най-голяма степен е от значение за конкретизирането и анализиране развитието на различни видове туризъм.

В седма глава е извършена основната практическа работа, касаеща валоризацията на туристическия ресурсен потенциал. Тук Деян Наковски използва два основни метода – метод на баловата оценка чрез прилагане на баловата скала от 1 до 5, в зависимост от качеството и значението на ресурсите и метод на експертната оценка, основаващ се на проведени интервюта с експерти. Анкетирани са 15 експерти – университетски преподаватели, заинтересовани лица от туристическия бизнес и местни власти. По отношение на баловата оценка може да се каже, че тя е обоснована и направена много подробно за транспортната достъпност и природния потенциал, докато при антропогенните ресурси са оценени предимно обектите на материалното

наследство – културно-исторически, археологически и религиозни обекти. Въпреки това в заключителните изводи се изтъква по-високата балова стойност на антропогенния потенциал на базата на културно-историческите и археологически паметници, които в този район са с висока концентрация.

Резултатите от експертната оценка са представени в табличен вид на стр. 151 - 152. На базата на отговорите е изчислена средната експертна оценка за всяка от изследваните групи ресурси. По-нататък в четири фигури графично са представени подробните оценки на проучваните отделни сегменти. В параграф 7.5 е направено сравнение на резултатите от баловата и експертната оценки като в табл. 26 на стр. 157 - 158 и графика 14 на 158 стр., нагледно са представени резултатите от сравнителния анализ. Направени са изводи на базата на три основни направления – транспорт и транспортна инфраструктура, природни ресурси и антропогенни ресурси. В заключение авторът е представил изводи и предложения за реални дейности необходими за подобряване на състоянието и повишаване качеството на предлагането,

На базата на оценките и анализите на туристическия ресурсен потенциал на Източна Македония, в 8 глава са представени видовете туризъм, които могат да се развиват в посочената дестинация. Определени са четири основни вида туризъм – планински, религиозен, ловен и транзитен. В тази част на разработката е обоснована необходимостта от тяхното бъдещо развитие на основание и на досегашните тенденции. Посочени са предимно съществуващи и потенциални центрове и обекти и се подчертава възможността за комбиниране на предлагането и включване на продукти и на други видове туризъм.

Параграф 8.5. от дисертацията представя интересна типологизация на общините в изследваната територия от гледна точка на видовете туризъм, които могат да се развиват в тях. Очертават се различия, като при някои от тях има потенциал за развитие на четири вида туризъм, а при други само два и дори един вид. Оценката показва преобладаващ дял на общините, в които потенциал за развитие имат три вида туризъм. Това са 7, от общо 20 общини в региона. Тук авторът отново използва познатата схема за четирите вида туризъм, които определя в предходната глава, а именно – планински, религиозен, ловен и транзитен, като при типологизирането на общините комбинациите между отделните видове са различни.

Положителен момент в разработката са използваните в дисертационния труд картосхеми, по-голямата част от които са изработени или дообработени от автора.

В заключението, развито на шест страници, е направено обобщение на основните компоненти на проучването и е констатирано изпълнение на основните хипотези и поставените задачи. Изводите констатираат богатия и недостатъчно познат, а може би за първи път оценен туристическоресурсен потенциал на Източна Македония и очертават се на тази база възможности за развитие на различни видове туризъм в дестинацията. Авторът смята, че прилагането на дейностите и мерките, които са предложени в дисертационния труд, ще доведат до бъдещо по-активно развитие на туризма в региона и до редица икономически ползи за местното население.

III. Публикации по темата

Представени са 4 публикации на автора, по теми, свързани с дисертационния труд. Две от тях са публикувани в България, една в Румъния и една в Македония. Всички публикации са на английски език.

IV. Автореферат

Авторефератът е с обем от 39 страници и в общи линии отговаря на изискванията за структурно отразяване съдържанието на дисертационния труд, като засяга най-значимите и актуални моменти от разработката. В него са представени и научните приноси на автора и публикациите, свързани с дисертацията. Като пропуск може да се отбележи липсата на коментар по втора глава от дисертацията, свързана с теоретичните и методологични основи на проучването. Това до известна степен е компенсирано в представената в автореферата глава 7, където е направен анализ на използваната методология.

V. Научни приноси

В резултат на извършената изследователска работа могат да се очертаят конкретни научни и научно-приложни приноси:

1. Проучени са и са инвентаризирани наличните туристически ресурси в изследваната дестинация. Тази база данни може да бъде използвана за бъдещи изследвания на района.
2. Приложено е комбинирано изследване и оценка на туристическите ресурси посредством бална и експертна оценка като резултатите са съпоставени и на базата на направените изводи се очертава по-ясна картина за качествата на

ресурсния потенциал. Общините са типологизирани според очертаващите се специфики, определени от оценката

3. Изяснени са особеностите на туристическата специализация на проучваната дестинация, на базата на направените изводи и оценка на потенциала.

VI. Критични бележки и препоръки.

Към представения дисертационен труд могат да се отправят някои бележки и препоръки:

1. По отношение на цитираните понятия и теоретични източници прави впечатление, че авторът се придържа предимно и главно към публикации на македонски автори и някои западни публикации, което е резонно във връзка с представянето на ресурсния потенциал, но по отношение на научната обосновка, би било от полза за разработката позоваването и на български автори и публикации, които имат сериозен принос в изясняване както на понятийния апарат, така и на методите на оценяване. Само на стр. 11 са цитирани такива, но не са отбелязани в литературните източници.
2. В частта Роля и място на туризма в регионалното развитие на Македония, обектите от МБ би било по-добре за анализа, да бъдат представени по вид и категория и да бъдат анализирани още показатели като – приходи от туризъм, процентна заетост на базата, темп на нарастване, туристическа ефективност и туристически интензитет и др.
3. Спорно е определянето на тектонска и релефна принадлежност на Източна Македония към т.нар. Родопска област, независимо от източника на информация (стр. 47 и 48). Биха могли да бъдат посочени и други автори.
4. При така представената тема е редно да се изследват и оценят по-подробно и ресурсите на нематериалното наследство. Недостатъчно е представен фолклорът, традиционната кухня, местните обичаи и традиции. Проучването и на тези ресурси би довело до други изводи за видовото разнообразие на туризма в дестинацията.
5. В техническо отношение могат да се направят забележки към номерирането на главите и четивността на картосхемите, които са приложени.
6. Пропуск е и липсата на втора глава от дисертацията в автореферата.

VII. Въпроси към докторанта.

- 1. При експертната оценка ако трябваше да зададете въпрос за оценяване на нематериалното културно наследство на дестинацията, Вие като експерт каква оценка бихте дали?**
- 2. Какви дейности и мерки на управленско ниво в проучваните общини трябва да бъдат приложени, за да се подобри позицията, на която се намира районът на Източна Македония по отношение на туристическото си развитие?**
- 3. Според Вас с какво този район е конкурентен на останалите туристически райони на република Македония?**

Заклучение:

Предложеният дисертационен труд на докторанта Деян Наковски представлява актуално и мащабно проучване със задълбочен теоретичен анализ и конкретен практико-приложен характер. Разработката доказва необходимата теоретична подготовка и умения за работа с богат вторичен и емпиричен материал, впечатляващи възможности при извършване на оценка и анализ на базата на използваните методи на изследване. Работата на докторанта се характеризира с аналитичност при правене на изводи и очертаване на тенденции. Дисертационният труд е актуален и разглежда проблематика с очертаващо се голямо значение за по-нататъшното развитие на туризма в република Македония. Смятам, че започнатите изследвания в тази област могат да бъдат продължени и в бъдеще и доразвити в направление, касаещо системата за управление и планиране на дестинация.

На основата на всичко това, независимо от направените забележки и препоръки, **давам положителна оценка** на дисертацията и предлагам на уважаемото научно жури да се присъди на Деян Любе Наковски научната и образователната степен „**доктор**” по професионално направление 4.4. Науки за земята - География на рекреацията и туризма.

Гр. София

26. 02. 2016 г.

Рецензент:

/доц. д-р Вера Николова/